

ЗАТВЕРДЖУЮ

ректор Національного університету
«Одеська юридична академія»,

 Олег ТОДОЩАК

травня 2025 р.

ВИСНОВОК

**Національного університету «Одеська юридична академія» щодо дисертації Шамоти Олександра Володимировича тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах», поданої на здобуття ступеня доктора філософії про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» «04» листопада 2021 р.
(протокол № 3)**

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
від 23 травня 2025 року

ПРИСУТНІ:

Зав. кафедрою, д.ю.н., професор Є.О. Харитонов;
д.ю.н., професори: І.В. Давидова, Р.М. Мінченко, О.І. Сафончик;
к.ю.н., професори: В.М. Зубар, О.М. Калітенко;
к.ю.н., доценти: І.Г. Бабич, О.М. Берназ-Лукавецька, К.М. Глиняна, С.В. Завальнюк, Ю.В. Кривенко, М.В. Матійко, Д.А. Мінченко, О.С. Омельчук,
В.О. Токарева, В.Г. Павлова;
доктор філософії: О.О. Оскілко;
аспірант: О.В. Шамота;
лаборант: К.О. Ткаченко.

На засідання присутні 4 доктори юридичних наук, 12 кандидатів юридичних наук та 1 доктор філософії – фахівці за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження Шамоти Олександра Володимировича на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в

сімейних правовідносинах», поданого на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» щодо рекомендації до публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

СЛУХАЛИ:

Доповідь Шамоти О.В. про результати проведеного ним дисертаційного дослідження.

Доповідач обґрунтував актуальність обраної теми, визначив мету, завдання, методологію дисертаційного дослідження, охарактеризував його об'єкт та предмет, виклав науково-практичну значимість роботи, надав відомості щодо впровадження результатів дослідження.

Обґрунтовуючи вибір дисертаційного дослідження, здобувач зазначає, що гендерна рівність є одним із ключових принципів сучасного суспільства, яке прагне до створення справедливого та рівноправного середовища для всіх його членів. Україна, як демократична країна, визнає важливість гендерної рівності і встановлює механізми для її захисту. Цивільно-правова відповідальність в цьому контексті відіграє важливу роль у забезпеченні дотримання принципу гендерної рівності та недопущення його порушень.

Сучасна епоха характеризується високим рівнем людської активності, активізацією спілкувань і контактів, привертаючи тим самим підвищену увагу до динаміки та сутності цих відносин. На порядок денний постають питання, пов'язані з відносинами у суспільстві між різними суб'єктами права, у тому числі з погляду гендерної рівності.

Розвиток сучасної правової системи України стосовно гендерної рівності ґрунтується на усвідомленні, особливо у сучасних реаліях повномасштабного вторгнення країни агресора на територію України, тимчасової окупації окремих територій України, ведення бойових дій, та введення у дію воєнного стану по всій території України, цінності людського життя, важливості гармонійного та повноцінного розвитку кожної фізичної особи, а також забезпечення прав людини та гендерної рівності.

У сучасному суспільстві України відбувається утвердження гендерної рівності, яке ґрунтується на органічному поєднанні важливих наукових та практичних підходах, які виступають актуалізацією багатой інтелектуальної спадщини попередніх поколінь у світі, і так само й українського народу.

Тенденція до розвитку ідеї гендерної рівності очевидна у всьому світі, особливо збудованих навколо розширених сімей, окрема пара все більше стає ядром сімейного життя, де від партнерів очікується емоційне спілкування та близькість. Шлюб та сімейні відносини раніше ґрунтувалися на гендерній рівності, що призводило до нестійкої взаємної психологічної відкритості і

вразливості кожного з членів сім'ї, які важко підтримувати, якщо партнери не мають рівного статусу. Гендерна рівність стає передумовою успішних сучасних відносин. Разом із тим, боротьбу за гендерну рівність слід усвідомлювати у якості складової прогресивних змін суспільства, які тісно пов'язані з політичною свободою, скасуванням соціального та національного гноблення за ознаками статті, тощо.

Отже, в українській правовій думці, проведення наукового дослідження, переосмислення ідеї гендерної рівності у сімейних відносинах, а також вивчення гендерної рівності, дасть можливість не тільки зрозуміти розвиток ідеї гендерної рівності у минулому, а й враховувати наявний досвід та здобутки в осмисленні шляхів та механізмів реального забезпечення гендерної рівності у сімейних відносинах в сучасному українському суспільстві, що можливо тільки за умови змін у суспільній свідомості, розумінні гендерної рівності як невід'ємної складової світогляду українського народу, тощо.

Крім того, захист суб'єктів сімейних відносин є важливою складовою справедливого та рівного суспільства. Одним із ключових принципів такого суспільства є гендерна рівність, яка передбачає рівні права та можливості для всіх осіб незалежно від їх статі або гендерної ідентичності. Однак, порушення принципу гендерної рівності може відбуватися у сімейних відносинах, що потребує ефективних заходів для захисту суб'єктів.

Зважаючи на це, дослідження проблем в сфері правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах має велике теоретичне та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної програми кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 рр., як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження теоретичних та практичних проблем правового забезпечення гендерної рівності у сімейних правовідносинах, на підставі системного узагальнення чинного національного законодавства, юридичної практики та зарубіжного законодавчого досвіду.

З урахуванням зазначеної мети поставлено такі завдання дослідження:

- провести аналіз та огляд літератури за темою дослідження та обрати напрями дослідження;

- дослідити становлення та розвиток законодавства щодо правового забезпечення гендерної рівності в сімейних відносинах в Україні;
- надати поняття гендерної рівності в сімейних відносинах та її правовому забезпеченню;
- проаналізувати забезпечення гендерної рівності учасників сімейних правовідносин при реалізації майнових прав;
- здійснити аналіз особливостей правового забезпечення гендерної рівності при реалізації немайнових прав учасників сімейних правовідносин;
- дослідити правову природу захисту суб'єктів сімейних правовідносин при порушенні принципу гендерної рівності;
- розглянути особливості цивільно-правової відповідальності за порушення принципу гендерної рівності;
- розглянути практику ЄСПЛ в сфері забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах, а також забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах в зарубіжних країнах;
- сформулювати наукові висновки та пропозиції щодо вдосконалення законодавства з досліджуваних питань.

Об'єктом дослідження є сімейні правовідносини у сфері правового забезпечення гендерної рівності.

Предметом дослідження є правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах.

Методи дослідження, які використовувалися під час здійснення дисертаційного дослідження, обрані відповідно до мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета. Зокрема використовувались дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові та спеціальні, які в сукупності були застосовані для з'ясування сутності та особливостей правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах.

У дисертаційному дослідженні знайшли застосування такі методи пізнання, як: загальний діалектичний, загальнонаукові: формально-логічний, структурно-функціональний, системний, метод аналізу та синтезу, метод моделювання, а також спеціальні: формально-юридичний та порівняльно-правовий та деякі інші. Зокрема, метод діалектичного дослідження полягає у застосуванні принципів ретроспективного (історичного) аналізу, а також цілісного пізнання та принципів вибіркості. У дисертаційному дослідженні проблематика гендерної рівності у сімейних правовідносинах досліджується з позиції, а також на основі аналізу процесу взаємного переходу між абсолютними і відносними правовідносинами.

Використання методів дослідження, таких як логічний метод з одночасним використанням історичного методу, дозволить здійснити,

структуровано та систематизовано, аналіз взаємозалежності змін, та практичних результатів розвитку правового регулювання дотримання гендерної рівності у цивільних та сімейних відносинах (підрозділи 1.1, 1.2).

Проводячи, у рамках дослідження, відповідний аналіз, слід гуртуватись на визначенні послідовно-логічних процесів у галузі нормативно-правового регулювання дотримання гендерної рівності у сімейних відносинах за законодавством України та зарубіжних країн з відповідною інтерпретацією отриманих наукових висновків та результатів за результатами дослідження, (підрозділ 1.3, розділи 2, 3). У зв'язку із вказаним, особливу увагу слід приділяти дослідженню саме розвитку (подій, фактів, досвіду тощо), що надасть змогу, ураховуючи результати проведених аналізу та досліджень, дійти до певних висновків стосовно хронологічної послідовності розвитку нормативно-правового врегулювання гендерної рівності у сімейних відносинах (підрозділ 1.2).

Порівняльно-правовий метод використаний для досягнення мети з'ясування моделі правового регулювання гендерної рівності у сімейних відносинах, а також механізми дотримання та забезпечення гендерної рівності у сімейних відносинах, у різних галузях права (цивільне, сімейне, тощо) та правових системах деяких зарубіжних країн (розділи 2, 3).

Системно-структурний метод застосовувався при визначенні підстав виникнення цивільно-правової відповідальності за порушення гендерної рівності у сімейних відносинах (підрозділ 3.2). Разом з тим, застосування логіко-юридичного методу, дало можливість здійснити аналіз змісту норм чинного законодавства України, які регулюють сімейні відносини та дотримання гендерної рівності у сімейних та цивільних відносинах, а також наслідки вчинення гендерної дискримінації у сімейних відносинах (підрозділ 3.1).

Використовуючи метод теоретико-правового моделювання, було сформульовано відповідні пропозиції щодо вдосконалення цивільного та сімейного законодавства стосовно цивільно-правової відповідальності за порушення гендерної рівності у цивільних та сімейних відносинах. Об'єктивність висновків дисертаційного дослідження досягнута за рахунок застосування комплексного міжгалузевого підходу до вивчення правових явищ.

У процесі дисертаційного дослідження щодо означених проблем автором використовувався діалектичний метод пізнання. Дотримуючись системного підходу у цілому застосовувалися такі методи, як структурно-функціональний, логічний, порівняльно-історичний, соціологічний, порівняльно-аналітичний. У цьому системний підхід дозволив розглянути питання гендерного рівності у всьому комплексі, розкрити цілісність об'єкта.

Логічний метод надав можливість провести дослідження від абстрактного до конкретного, від загального до приватного та, навпаки.

Застосування порівняльно-історичного методу активно використовувалося автором протягом всього дослідження та дозволило аналізувати виникнення та розвиток гендерної рівності не тільки на прикладі України, а й інших країн, у тому числі країн ЄС. Водночас, порівняльно-історичний метод дозволив, зокрема, визначити схожість та відмінність у проблемах правового регулювання гендерної рівності протягом певних часових періодів.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, сімейного права, цивільного права, інших галузей системи права України.

Нормативну основу дисертації становлять Конституція України, акти цивільного законодавства, інших галузей законодавства України і деяких зарубіжних держав.

Емпіричну основу дослідження становлять Пленум Верховного Суду, узагальнення судової практики Верховного Суду, судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що проведено перше у вітчизняній цивільно-правовій науці системне, комплексне дослідження правового забезпечення гендерної рівності, на основі якого було обґрунтовано нові наукові положення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження підтверджується наступними висновками, рекомендаціями і пропозиціями.

Уперше:

- запропоновано під гендерною рівністю у сімейному та цивільному праві слід розуміти рівний правовий статус жінок і чоловіків, рівні можливості для реалізації цього правового статусу, які дозволять фізичним особам, незалежно від їхньої статі (жінкам або чоловікам), вільно використовувати свої здібності для участі у відносинах, які врегульовані сімейним та цивільним правом, а також для охорони і захисту майнових і особистих немайнових прав фізичних осіб, незалежно від їх статі;

- проведено співвідношення правових категорій «правове регулювання гендерної рівності», «правова охорона гендерної рівності» та «правове забезпечення гендерної рівності», у зв'язку з чим зроблено висновок, що правове забезпечення гендерної рівності є ширшою категорією, яка включає в себе правове регулювання гендерної рівності, в тому числі розробку та прийняття нормативно-правових актів, їх здійснення, контроль за їх виконанням, правову охорону гендерної рівності, матеріально-технічне

забезпечення, ідеологічне, економічне забезпечення тощо. У зв'язку з чим під правовим забезпеченням гендерної рівності в сімейних правовідносинах слід розуміти певну сукупність заходів, спрямованих на розробку та прийняття правових умов для здійснення особистих немайнових та майнових прав та обов'язків учасниками сімейних правовідносин, захисту та гарантування прав та охоронюваних законом інтересів учасників сімейних відносин, а також для забезпечення функціонування правової системи в цілому та в сімейному праві зокрема;

- зроблено висновок, що загалом чинне сімейне законодавство України взагалі та СК України зокрема, відповідає принципам, на яких будується гендерна рівність прав та обов'язків у сім'ї та суспільстві учасників сімейних правовідносин, однак деякі його положення є суперечливими з погляду забезпечення принципу гендерної рівності;

- з метою забезпечення такого стратегічного напрямку, як гарантування рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, в тому числі в сімейних правовідносинах, запропоновано вжити заходів для вирішення проблем в сфері гендерної рівності. Основними проблемами є: 1) нерівність економічних можливостей жінок і чоловіків, розподілу сімейних обов'язків; 2) не завжди однакові можливості в сфері оплати праці та участі у політичному житті; 3) наявність гендерних стереотипів у суспільстві; 4) глобальні виклики суспільства (наприклад, воєнний стан тощо). У зв'язку з цим запропоновано на державному та місцевому рівнях прийняти комплексні цільові програми забезпечення гендерної рівності із врахуванням правових, організаційних, економічних, кадрових, ідеологічних, освітніх аспектів тощо, а також вжити відповідних заходів щодо формування належного рівня правової свідомості, правового виховання, підвищення рівня правової культури в зазначеній сфері;

- на підставі аналізу міжнародного та українського законодавства, можна зазначити, що: 1) гендерну рівність за своєю суттю, тобто рівність між жінками та чоловіками, слід відносити до нормативно закріплених рівних прав і обов'язків, а також рівних можливостей і для жінок, і для чоловіків; 2) з погляду гендерної рівності саму рівність слід визначати не у розумінні однаковості жінок і чоловіків, а як рівність прав та обов'язків останніх, у тому числі їх можливостей незалежних від їх статі; 3) гендерна рівність передбачає врахування існуючих пріоритетів, інтересів і потреб жінок і чоловіків, визнаючи різноманітність їхніх груп; 4) гендерна рівність стосується осіб обох статей і жінок і чоловіків, та не повинна розглядатися як один із проблемних аспектів участі жінок у сімейних та цивільних правовідносинах; 5) гендерна рівність виступає умовою для соціально-орієнтованого постійного розвитку держави, і водночас проявляється на рівні прав людини;

- запропоновано посилити цивільно-правову відповідальність за порушення гендерної рівності, яка може застосовуватися: 1) по відношенню до одного із учасників сімейних правовідносин (наприклад, одного з подружжя, батька чи мати дитини); 2) по відношенню до інших осіб (наприклад, можливість накладення санкцій та штрафів на суб'єктів, які порушують принцип гендерної рівності і не є учасниками сімейних правовідносин. Це може включати адміністративні штрафи, скасування ліцензій або інших дозволів, а також призупинення діяльності юридичної особи на певний термін). У зв'язку з чим запропоновано внести зміни та доповнення до ч. 6 ст. 7 СК України та викласти її у наступній редакції: «...6. Жінка та чоловік мають рівні права та обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї. Порушення принципу гендерної рівності є підставою для відшкодування матеріальної та/або моральної шкоди.»;

- доведено, що принцип гендерної рівності подружжя у сімейних відносинах виражає сутність відносин, які регулюються сімейним правом, визначає соціальне призначення та зміст норм сімейного права, що регулюють особисті немайнові правовідносини подружжя і тісно з ними пов'язані майнові правовідносини, виступають основою для вдосконалення сімейного законодавства та досягнення однаковості судової практики;

Удосконалено:

- визначення майнових правовідносин в сімейному праві в частині акцентування уваги на юридичній та гендерній рівності чоловіка та жінки, у зв'язку з чим запропоновано майнові відносини в сім'ї розуміти як відносини, що мають майново-вартісний характер, засновані на юридичній та гендерній рівності чоловіка та жінки щодо належності майна, а також у зв'язку з відповідальністю чоловіка та жінки за зобов'язаннями перед третіми особами;

- висновок про те, що саме на рівні практики Європейського Суду з прав людини первісно визнано, що право на однакове ставлення, зокрема за ознакою гендерної рівності, є одним із основних прав людини;

- теза про те, що юридична природа принципу сімейного права в сфері забезпечення гендерної рівності проявляється у єдності двох аспектів: об'єктивного та суб'єктивного, в частині конкретизації таких випадків;

Дістало подальшого розвитку:

- теза про те, що ключовим у розумінні дотримання гендерної рівності у сімейних відносинах, у частині реалізації особистих немайнових батьківських прав виступає те, що реалізація та здійснення чоловіком та жінкою батьківських прав на засадах рівності, виключно в інтересах дитини, одночасно є обов'язком кожного з батьків, який виконується чоловіком і жінкою у рівному ступені незалежно від перебування в шлюбі;

- теза про те, що однією із засад сімейного законодавства є принцип рівності чоловіка і жінки, який поширюється як на коло питань щодо виховання дітей, на реалізацію особистих немайнових та /або майнових прав подружжя, прав кожного з подружжя під час укладання шлюбу, під час перебування у шлюбних відносинах та під час припинення шлюбу тощо;

- теза про те, що цивільно-правова відповідальність за порушення принципу гендерної рівності в Україні є важливим інструментом для забезпечення дотримання гендерних прав і заборони дискримінації в частині розширення заходів, які сприятимуть забезпеченню гендерної рівності, серед яких продовження розвитку законодавства, підвищення громадської свідомості та залучення населення до активної підтримки і просування цінностей гендерної рівності в усіх сферах життя тощо;

- теза про те, що принцип гендерної рівності пов'язаний з іншими принципами сімейного права, вирішенням внутрішньо-сімейних питань за взаємною згодою, рівністю прав та обов'язків батьків, які за своєю значимістю рівноцінні з досліджуваним принципом. У зв'язку з чим зроблено висновок, що визначення місця та ролі принципу гендерної рівності серед рівнозначних принципів сімейного права дозволяє досягти однаковості прийняття рішень у правозастосовчій практиці.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. Певні результати дослідження здобудуть можливість стати підґрунтям для подальшого вдосконалення концепції правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. При цьому, сформульовані в дослідженні висновки розширюють теоретичні уявлення про нормативно-правове регулювання гендерної рівності та відповідальності, яка настає в разі порушення принципу гендерної рівності в сімейних правовідносинах, і його значення в забезпеченні ефективного захисту прав та інтересів учасників сімейних правовідносин (акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від «5» травня 2025 року);

правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного цивільного законодавства у сфері правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. При цьому результати проведеного дослідження можуть бути використані при розробці законів і підзаконних актів у даній сфері, можуть бути враховані і використані практичні положення щодо

вдосконалення відносин у сфері правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного та сімейного законодавства України в сфері правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах (акти впровадження: Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса) від «30» квітня 2025 року; Київського районного суду м. Одеси від «12» травня 2025 року);

навчальному процесі - при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Сімейне право», «Захист сімейних прав», «Сучасні проблеми цивільного права», «Проблеми цивільного права: теорія і практика», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, навчально-методичних посібників, практикумів, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін (акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від «5» травня 2025 року).

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення дисертації доповідалися на наукових та науково-практичних заходах: міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)) (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Приватне право в умовах війни» (м. Одеса, 15 листопада 2022 р.); Всеукраїнському круглому столі «Сучасний стан і перспективи розвитку сімейного права України в умовах адаптації до європейського права» (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики» (м. Одеса, 02 грудня 2023 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Шерешевські читання: спадкове право в умовах війни» (м. Одеса, 08 грудня 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: актуальні проблеми оновлення цивільного законодавства» (м. Одеса, 25 травня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); круглому столі «Проблеми цивільного права у постпандемічну добу» (м. Одеса, 26 травня 2023 р.); круглому столі «Сімейне право України в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Одеса, 08 квітня 2024 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири

розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, та 10 тезах доповідей на наукових та науково-практичних заходах.

По закінченню доповіді Шамоті О.В. присутніми поставлені такі запитання:

Давидова І.В. Як на Вашу думку потрібно реалізовувати гендерну рівність в сімейних правовідносинах у сучасних умовах?

Відповідь Шамоти О.В.: Дякую за запитання. Слід зазначити, що основним в реалізації гендерної рівності в умовах сьогодення в сімейних правовідносинах є наявність законодавчих гарантій, а також відповідні зміни до правового та соціального підходу до ролі жінки і чоловіка в сім'ї. Саме тому в дисертаційному дослідженні цим запропоновано на державному та місцевому рівнях прийняти комплексні цільові програми забезпечення гендерної рівності із врахуванням правових, організаційних, економічних, кадрових, ідеологічних, освітніх аспектів тощо, а також вжити відповідних заходів щодо формування належного рівня правової свідомості, правового виховання, підвищення рівня правової культури в зазначеній сфері. Адже важливим завданням державної політики є створення умов для усунення певних стереотипів через систему освіти, засоби масової інформації та механізми правового впливу тощо. У зв'язку з цим особливого значення набуває міжвідомча співпраця судової системи, органів опіки, соціальних служб та правоохоронних органів, які мають діяти узгоджено з метою забезпечення ефективного захисту прав осіб незалежно від їхньої статі.

Мінченко Р.М. Які на Вашу думку основні причини гендерної нерівності в сімейних правовідносинах?

Відповідь Шамоти О.В.: Дякую за запитання. Дійсно, якщо розглядати ці питання в історичному аспекті, то не завжди принцип гендерної рівності в сімейних правовідносинах забезпечувався, проте поступово ситуація змінювалася. І зараз можна дійти висновку, що загалом чинне сімейне законодавство України взагалі та СК України зокрема, відповідає принципам, на яких будується гендерна рівність прав та обов'язків у сім'ї та суспільстві учасників сімейних правовідносин, однак деякі його положення є суперечливими з погляду забезпечення принципу гендерної рівності.

Що ж стосується основних причин гендерної нерівності, то існує багато факторів, які впливають на статус чоловіка та жінки. Ці фактори пов'язують і доповнюють один одного, є частиною нашого життя, формують світогляд та

впливають на поведінку людей. При цьому основними можна виокремити: 1) стереотипи (внутрішні установки щодо місця, ролі, значення чоловіка та жінки в суспільстві, сім'ї); 2) гендерні установки (це первинні знання, які є основою гендерної ідентичності). До стереотипів, наприклад, можна віднести уявлення щодо розподілу сімейних і професійних ролей між чоловіками та жінками, специфікою змісту їхньої праці, інструментальні риси особистості тощо. Щодо гендерних установок, то до них, наприклад, можна віднести патріархальні або феміністичні установки. При цьому слід зазначити, що гендерні уявлення дитини формуються не самі собою, а під впливом гендерних стереотипів, настанов, знань, суджень, цінностей, які має кожне конкретне суспільство, нація, народ і свідомо чи несвідомо передає молодому поколінню.

Глиняна К.М. Які на Вашу думку можна виділити аспекти забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу в Україні?

Відповідь Шамоти О.В.: Дякую за запитання. В даному випадку слід зазначити, що забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу в Україні включає в себе певні законодавчі, соціальні та практичні заходи, які спрямовані на забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок у цьому процесі. При цьому основними аспектами забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу в Україні є: 1) рівність перед законом; 2) доступ до правосуддя; 3) розподіл майна та фінансова підтримка; 4) захист від насильства; 5) психологічна підтримка; 6) запобігання дискримінації тощо. Аналізуючи чинне законодавство України, наукову літературу можна дійти висновку, що забезпечення гендерної рівності при припиненні шлюбу спрямоване на створення рівних умов для чоловіків і жінок у цьому процесі та на підтримку їхніх прав і гідності незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності.

Матійко М.В.: Як Ви вважаєте, які порушення принципу гендерної рівності в сімейних правовідносинах можна виділити щодо чоловіків?

Відповідь Шамоти О.В.: Дякую за запитання. Слід зазначити, що порушення принципу гендерної рівності в сімейних правовідносинах може мати місце як щодо жінок, так і щодо чоловіків, і це стосується як майнових, так і особистих немайнових прав. І дійсно, іноді чоловіки стикаються з упередженням ставленням. Зіткнення із соціальними стереотипами часто призводить до обмеження прав чоловіків у певних аспектах. Так, наприклад, після розірвання шлюбу чоловікам нерідко важче підтримувати повноцінний контакт зі своїми дітьми, роботодавці іноді виявляють скептицизм щодо їхньої можливості брати відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку тощо. Крім того, чоловік не завжди має вплив на рішення жінки щодо народження чи не народження дитини тощо. Такі прояви також потребують певної уваги з метою побудови більш рівноправного суспільства.

У зв'язку з цим показовим є досвід європейських країн, які заохочують рівну участь чоловіків і жінок у домашніх справах та батьківських обов'язках.

Крім того, безумовно, запровадження в Україні воєнного стану також негативно впливає на певні права чоловіків (наприклад, проживання та спілкування з дитиною, виїзд жінки з дитиною за кордон без згоди чоловіка тощо).

Харитонов Є.О. Як на Вашу думку співвідносяться такі правові категорії, як «принцип гендерного балансу» та «принцип гендерної рівності»?

Відповідь Шамоти О.В.: Дякую за запитання. Дійсно, в літературі виділяють окремо принцип гендерного балансу в сімейних правовідносинах, який за своєю сутністю визначає паритетність прав та обов'язків жінки та чоловіка у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї. Проте окремо на законодавчому рівні саме цей принцип не визначається, тоді як відповідно, перш за все, до ст. 24 Конституції України та ст. 7 СК України жінка та чоловік мають рівні права та обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї. В даному випадку вважаю, що «гендерний баланс» і «гендерна рівність» не є тотожними правовими категоріями. Складовими змісту принципу гендерного балансу в сімейних правовідносинах зазвичай виділяють рівність прав дружини та чоловіка, та рівність прав матері та батька. Тоді як при гендерній рівності в сімейних правовідносинах можна говорити і про інших учасників сімейних правовідносин.

Після відповідей на запитання виступив **науковий керівник** – професорка кафедри цивільного права, д.ю.н., професорка *Сафончик Оксана Іванівна*.

Науковий керівник зазначила, що актуальність обраної здобувачем теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів. У зв'язку з цим актуальність заявленої тематики дисертаційного дослідження Шамоти О.В. зумовлена тим, що гендерна рівність у сімейних відносинах є одним із ключових аспектів демократичного суспільства, що ґрунтується на рівноправності чоловіків і жінок у розподілі сімейних обов'язків, доступі до ресурсів, можливості ухвалювати рішення та брати участь у соціально-економічному житті тощо. Проблематика забезпечення принципу гендерної рівності та формування відповідного національного механізму викликана світовими політичними процесами, міжнародними зобов'язаннями України, її європейським вибором та іншими чинниками і має суттєве теоретичне й практичне значення для юридичної доктрини та державно-суспільного розвитку тощо. Крім того, в умовах проведення в Україні соціальних та економічних перетворень важливого значення набуває проблема подальшого розвитку і вдосконалення чинного законодавства України в сфері

забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. Рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України та введення в Україні з 24.02.2022 року воєнного стану також обумовлює вплив на питання, що досліджуються в дисертації.

Слід зазначити, що питанням гендерної рівності в науці приділялася увага, проте дослідження проводилися в різних аспектах: 1) розглядалися проблеми гендерної рівності взагалі; 2) розглядалися особливості гендерної рівності в соціологічному, політичному, психологічному аспектах; 3) багато фундаментальних робіт було написано за законодавством, що втратило чинність тощо. Проте комплексного дослідження питань, які вдалося дослідити Шамоті О.В., не проводилося, чим і обумовлена актуальність даної теми.

Науковий керівник зазначила, що в цілому Шамоті О.В. вдалося повністю виконати поставлені завдання дослідженні завдяки використанню сукупності загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: діалектичного методу, системно-структурного методу, методу системного аналізу, статистичного методу, порівняльно-правового методу тощо. Всі зазначені методи використовувалися у взаємозв'язку та взаємозалежності, що дало змогу дисертанту отримати достовірні й об'єктивні результати дослідження.

Дисертаційне дослідження має наукову новизну, яка полягає в тому, що проведено перше у вітчизняній цивільно-правовій науці системне, комплексне дослідження цивільно-правового регулювання відповідальності військовослужбовців у договірних зобов'язаннях за законодавством України, на основі якого було обґрунтовано нові наукові положення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження підтверджується висновками, рекомендаціями і пропозиціями, які містяться у дисертаційній роботі.

Дисертація характеризується високим ступенем обґрунтованості та новизни наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих автором.

Використана автором структурна побудова дисертації видається достатньо обґрунтованою і логічною. Дисертаційна робота відзначається системним підходом до аналізу предмету дослідження. Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура роботи повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми та вирішити завдання, поставлені Шамотою О.В. при написанні роботи.

Дисертація пройшла належну апробацію шляхом публікації її основних положень у фахових виданнях та повідомленням про результати дисертаційного дослідження на наукових конференціях, а також неодноразово обговорювалась на засіданнях кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Шамота О.В. повністю виконав індивідуальний план наукової роботи та індивідуальний навчальний план. У процесі роботи з підготовки дисертації та виконання індивідуального плану наукової роботи Шамота О.В. проявив себе як наполегливий, здібний та вдумливий дослідник. На належному рівні та своєчасно виконував індивідуальний навчальний план, має високі оцінки.

Науковим керівником зазначено, що дисертація Шамоти О.В. на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах», подана на здобуття ступеня доктора філософії, виконана на належному науковому рівні, за обсягом і змістом, застосованими методиками досліджень і комплексним вирішенням поставлених завдань, обґрунтованістю висновків та науковою і практичною значимістю відповідає сучасним вимогам до написання дисертації на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії і може бути подана до захисту на спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 081-Право.

В ОБГОВОРЕННІ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ:

Докторка юридичних наук, професорка Мінченко Р.М. зазначила, що обрана тема є актуальною та обумовленою потребами сьогодення. Представлена робота є самостійною, завершеною, творчою працею, в якій автором вирішені важливі для науки цивільного та сімейного права завдання. Виходячи зі змісту дослідження, автором проведено дійсно ґрунтовне дослідження правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. Висновки за результатами дослідження представляють вагомий внесок у розвиток науки цивільного та сімейного права, сприяють виробленню пропозицій з удосконалення практики правозастосування. Робота відповідає встановленим вимогам, має практичне значення та може бути рекомендована до захисту.

Докторка юридичних наук, професорка Давидова І.В. відзначила, що представлене дисертаційне дослідження надано в новій редакції, з урахуванням попередніх зауважень. План дисертації є логічним, послідовним та повністю розкриває сутність проблематики, яка досліджувалася. Вказала, що робота відрізняється якістю та глибиною дослідження. Висновки дослідження свідчать, що здобувачу вдалося виконати поставлені завдання та досягти мети дослідження, робота повною мірою відповідає рівню дисертації

на здобуття ступеня доктора філософії. Основні положення дисертації відображені у достатній кількості публікацій. У зв'язку з цим, Давидова І.В. зробила висновок, що дисертація Шамоти О.В. на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», може бути рекомендована до разового публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

Кандидат юридичних наук, доцент О.С. Омельчук зазначив, що дисертаційне дослідження є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. Подана робота має високий науковий рівень дослідження, актуальність, повноту висновків. Вказав на окремі дискусійні питання, які носять рекомендаційний характер. Дисертація Шамоти О.В. на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам і може бути рекомендована до разового публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

Кандидатка юридичних наук, доцентка Берназ-Лукавецька О.М. підкреслила актуальність теми, значущість проблематики для теорії та практики, вдалу архітектоніку роботи, правильне розкриття питань, вказаних у роботі, повне досягнення мети та завдань дослідження; звернула окрему увагу на цікаві пропозиції дисертанта щодо удосконалення сімейного законодавства України стосовно предмету дослідження. Вважає, що робота Шамоти О.В. на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», може бути рекомендована до публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

Кандидат юридичних наук, доцент Матійко М.В. наголосив, що для тих, хто досліджує, вивчає та цікавиться проблематикою правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах, буде корисним ознайомитися як із самим дослідженням, так і з висновками, до яких прийшов автор. Дисертаційне дослідження виконане якісно, на високому науковому рівні, отримані результати є об'єктивними. Позитивним моментом роботи є вміння автора обґрунтовувати власну думку, проводити наукову дискусію із вченими, послідовно, логічно та системно викладати матеріал. Структурно вдалою видається побудова змісту дисертації. Переконливими є загальні висновки до дисертаційного дослідження, якими показана ступінь вирішеності проблеми, що визначена у вступі до роботи. Автор дослідження має достатню кількість наукових статей у фахових виданнях та опублікованих тез виступів на конференціях та круглих столах. Дисертаційна робота виконана самостійно, має комплексний і завершений характер. Загалом, результати дисертаційного

дослідження мають, безумовно, як теоретичне, так і практичне значення. Тому, дисертаційна робота Шамоти О.В. заслуговує на рекомендацію до захисту.

Підсумовуючи виступи, *д.ю.н., професор, зав. кафедри цивільного права Харитонов Є.О.* зазначив, що дисертаційне дослідження Шамоти О.В. на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Постанови КМУ від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

УХВАЛИЛИ:

Затвердити такий висновок щодо дисертації Шамоти Олександра Володимировича на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах»:

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації Шамоти Олександра Володимировича на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Тема дисертації схвалена та затверджена на засіданні кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 4 від 18 жовтня 2021 року) та рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 3 від 4 листопада 2021 року).

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права Сафончик Оксана Іванівна.

Обґрунтування вибору дисертаційного дослідження. В умовах проведення в Україні соціальних та економічних перетворень важливого значення набуває проблема подальшого розвитку і вдосконалення правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. Зазначене обумовлено тим, що рівність прав і свобод людини і громадянина незалежно від статі визначається і гарантується Конституцією України, іншими

нормативно-правовими актами тощо. Конституція України встановила такі ж стандарти в сфері гендерної рівності, що закріплені в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, інших міжнародних документах. З прийняттям Основного Закону України конституційний процес не завершився, він триває, конкретизується в законах, кодексах, концепціях, програмах, інших нормативно-правових актах тощо. І хоча окремі заходи в сфері формування гендерної рівності вживаються, проте певні прогалини відносно рівних прав та можливостей жінок і чоловіків саме в сімейних правовідносинах, все ж існують.

Попри те, що чимало питань в сфері сімейних правовідносин взагалі, та гендерної рівності зокрема, були предметом низки наукових розвідок, у науці відсутнє комплексне дослідження саме правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, для науки цивільного та сімейного права залишаються актуальними питання створення цілісного підходу до питань правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах за законодавством України, встановлення особливостей правового забезпечення гендерної рівності в майнових та особистих немайнових правовідносинах, а також особливостей захисту прав та охоронюваних законом інтересів учасників сімейних правовідносин при порушенні принципу гендерної рівності, а також вдосконалення чинного законодавства у цій сфері тощо.

Зазначене свідчить про необхідність системного підходу у дослідженні правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах з урахуванням останніх змін у законодавстві та судовій системі, зумовлених, зокрема, прагненням України інтегруватися до єдиного європейського простору. Крім того, рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України та введення в Україні з 24.02.2022 року воєнного стану також обумовлює вплив на питання, що досліджуються в дисертації.

Разом з тим, чинні нормативно-правові акти, що покликані регулювати суспільні відносини в сфері забезпечення гендерної рівності, відрізняються певною неузгодженістю, що знижує ефективність їх застосування. Судова практика захисту прав учасників сімейних правовідносин в сфері забезпечення гендерної рівності нерідко носить суперечливий, несистематизований характер, вимагає ретельного аналізу та науково-практичного аналізу, а фундаментальні наукові дослідження проблематики правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах ще не проведені.

Отже, зважаючи на викладене, актуальність обраної теми дослідження зумовлюється необхідністю вжиття наукових заходів з метою розвитку теорії сімейного права стосовно правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах, а також удосконалення чинного українського законодавства та правозастосовної практики у цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної програми кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 рр., як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження теоретичних та практичних проблем правового забезпечення гендерної рівності у сімейних правовідносинах, на підставі системного узагальнення чинного національного законодавства, юридичної практики та зарубіжного законодавчого досвіду.

З урахуванням зазначеної мети поставлено такі завдання дослідження:

- провести аналіз та огляд літератури за темою дослідження та обрати напрями дослідження;
- дослідити становлення та розвиток законодавства щодо правового забезпечення гендерної рівності в сімейних відносинах в Україні;
- надати поняття гендерної рівності в сімейних відносинах та її правовому забезпеченню;
- проаналізувати забезпечення гендерної рівності учасників сімейних правовідносин при реалізації майнових прав;
- здійснити аналіз особливостей правового забезпечення гендерної рівності при реалізації немайнових прав учасників сімейних правовідносин;
- дослідити правову природу захисту суб'єктів сімейних правовідносин при порушенні принципу гендерної рівності;
- розглянути особливості цивільно-правової відповідальності за порушення принципу гендерної рівності;
- розглянути практику ЄСПЛ в сфері забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах, а також забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах в зарубіжних країнах;
- сформулювати наукові висновки та пропозиції щодо вдосконалення законодавства з досліджуваних питань.

Об'єктом дослідження є сімейні правовідносини у сфері правового забезпечення гендерної рівності.

Предметом дослідження є правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах.

Методи дослідження, які використовувалися під час здійснення дисертаційного дослідження, обрані відповідно до мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета. Зокрема використовувались дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові та спеціальні, які в сукупності були застосовані для з'ясування сутності та особливостей правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах.

У дисертаційному дослідженні знайшли застосування такі методи пізнання, як: загальний діалектичний, загальнонаукові: формально-логічний, структурно-функціональний, системний, метод аналізу та синтезу, метод моделювання, а також спеціальні: формально-юридичний та порівняльно-правовий та деякі інші. Зокрема, метод діалектичного дослідження полягає у застосуванні принципів ретроспективного (історичного) аналізу, а також цілісного пізнання та принципів вибірконості. У дисертаційному дослідженні проблематика гендерної рівності у сімейних правовідносинах досліджується з позиції, а також на основі аналізу процесу взаємного переходу між абсолютними і відносними правовідносинами.

Використання методів дослідження, таких як логічний метод з одночасним використанням історичного методу, дозволить здійснити, структуровано та систематизовано, аналіз взаємозалежності змін, та практичних результатів розвитку правового регулювання дотримання гендерної рівності у цивільних та сімейних відносинах (підрозділи 1.1, 1.2).

Проводячи, у рамках дослідження, відповідний аналіз, слід гуртуватись на визначенні послідовно-логічних процесів у галузі нормативно-правового регулювання дотримання гендерної рівності у сімейних відносинах за законодавством України та зарубіжних країн з відповідною інтерпретацією отриманих наукових висновків та результатів за результатами дослідження, (підрозділ 1.3, розділи 2, 3). У зв'язку із вказаним, особливу увагу слід приділяти дослідженню саме розвитку (подій, фактів, досвіду тощо), що надасть змогу, ураховуючи результати проведених аналізу та досліджень, дійти до певних висновків стосовно хронологічної послідовності розвитку нормативно-правового врегулювання гендерної рівності у сімейних відносинах (підрозділ 1.2).

Порівняльно-правовий метод використаний для досягнення мети з'ясування моделі правового регулювання гендерної рівності у сімейних відносинах, а також механізми дотримання та забезпечення гендерної рівності

у сімейних відносинах, у різних галузях права (цивільне, сімейне, тощо) та правових системах деяких зарубіжних країн (розділи 2, 3).

Системно-структурний метод застосовувався при визначенні підстав виникнення цивільно-правової відповідальності за порушення гендерної рівності у сімейних відносинах (підрозділ 3.2). Разом з тим, застосування логіко-юридичного методу, дало можливість здійснити аналіз змісту норм чинного законодавства України, які регулюють сімейні відносини та дотримання гендерної рівності у сімейних та цивільних відносинах, а також наслідки вчинення гендерної дискримінації у сімейних відносинах (підрозділ 3.1).

Використовуючи метод теоретико-правового моделювання, було сформульовано відповідні пропозиції щодо вдосконалення цивільного та сімейного законодавства стосовно цивільно-правової відповідальності за порушення гендерної рівності у цивільних та сімейних відносинах. Об'єктивність висновків дисертаційного дослідження досягнута за рахунок застосування комплексного міжгалузевого підходу до вивчення правових явищ.

У процесі дисертаційного дослідження щодо означених проблем автором використовувався діалектичний метод пізнання. Дотримуючись системного підходу у цілому застосовувалися такі методи, як структурно-функціональний, логічний, порівняльно-історичний, соціологічний, порівняльно-аналітичний. У цьому системний підхід дозволив розглянути питання гендерного рівності у всьому комплексі, розкрити цілісність об'єкта.

Логічний метод надав можливість провести дослідження від абстрактного до конкретного, від загального до приватного та, навпаки.

Застосування порівняльно-історичного методу активно використовувалося автором протягом всього дослідження та дозволило аналізувати виникнення та розвиток гендерної рівності не тільки на прикладі України, а й інших країн, у тому числі країн ЄС. Водночас, порівняльно-історичний метод дозволив, зокрема, визначити схожість та відмінність у проблемах правового регулювання гендерної рівності протягом певних часових періодів.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, сімейного права, цивільного права, інших галузей системи права України.

Нормативну основу дисертації становлять Конституція України, акти цивільного законодавства, інших галузей законодавства України і деяких зарубіжних держав.

Емпіричну основу дослідження становлять Пленуму Верховного Суду, узагальнення судової практики Верховного Суду, судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень тощо.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, цивільного права, інших галузей системи права України.

Нормативну основу дисертації становлять Конституція України, акти цивільного законодавства, інших галузей законодавства України і деяких зарубіжних держав.

Емпіричну основу дослідження становлять Пленуму Верховного Суду, узагальнення судової практики Верховного Суду, судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що проведено перше у вітчизняній цивільно-правовій науці системне, комплексне дослідження правового забезпечення гендерної рівності, на основі якого було обґрунтовано нові наукові положення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження підтверджується наступними висновками, рекомендаціями і пропозиціями.

Уперше:

- запропоновано під гендерною рівністю у сімейному та цивільному праві слід розуміти рівний правовий статус жінок і чоловіків, рівні можливості для реалізації цього правового статусу, які дозволять фізичним особам, незалежно від їхньої статі (жінкам або чоловікам), вільно використовувати свої здібності для участі у відносинах, які врегульовані сімейним та цивільним правом, а також для охорони і захисту майнових і особистих немайнових прав фізичних осіб, незалежно від їх статі;

- проведено співвідношення правових категорій «правове регулювання гендерної рівності», «правова охорона гендерної рівності» та «правове забезпечення гендерної рівності», у зв'язку з чим зроблено висновок, що правове забезпечення гендерної рівності є ширшою категорією, яка включає в себе правове регулювання гендерної рівності, в тому числі розробку та прийняття нормативно-правових актів, їх здійснення, контроль за їх виконанням, правову охорону гендерної рівності, матеріально-технічне забезпечення, ідеологічне, економічне забезпечення тощо. У зв'язку з чим під правовим забезпеченням гендерної рівності в сімейних правовідносинах слід розуміти певну сукупність заходів, спрямованих на розробку та прийняття правових умов для здійснення особистих немайнових та майнових прав та обов'язків учасниками сімейних правовідносин, захисту та гарантування прав

та охоронюваних законом інтересів учасників сімейних відносин, а також для забезпечення функціонування правової системи в цілому та в сімейному праві зокрема;

- зроблено висновок, що загалом чинне сімейне законодавство України взагалі та СК України зокрема, відповідає принципам, на яких будується гендерна рівність прав та обов'язків у сім'ї та суспільстві учасників сімейних правовідносин, однак деякі його положення є суперечливими з погляду забезпечення принципу гендерної рівності;

- з метою забезпечення такого стратегічного напрямку, як гарантування рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, в тому числі в сімейних правовідносинах, запропоновано вжити заходів для вирішення проблем в сфері гендерної рівності. Основними проблемами є: 1) нерівність економічних можливостей жінок і чоловіків, розподілу сімейних обов'язків; 2) не завжди однакові можливості в сфері оплати праці та участі у політичному житті; 3) наявність гендерних стереотипів у суспільстві; 4) глобальні виклики суспільства (наприклад, воєнний стан тощо). У зв'язку з цим запропоновано на державному та місцевому рівнях прийняти комплексні цільові програми забезпечення гендерної рівності із врахуванням правових, організаційних, економічних, кадрових, ідеологічних, освітніх аспектів тощо, а також вжити відповідних заходів щодо формування належного рівня правової свідомості, правового виховання, підвищення рівня правової культури в зазначеній сфері;

- на підставі аналізу міжнародного та українського законодавства, можна зазначити, що: 1) гендерну рівність за своєю суттю, тобто рівність між жінками та чоловіками, слід відносити до нормативно закріплених рівних прав і обов'язків, а також рівних можливостей і для жінок, і для чоловіків; 2) з погляду гендерної рівності саму рівність слід визначати не у розумінні однаковості жінок і чоловіків, а як рівність прав та обов'язків останніх, у тому числі їх можливостей незалежних від їх статі; 3) гендерна рівність передбачає врахування існуючих пріоритетів, інтересів і потреб жінок і чоловіків, визнаючи різноманітність їхніх груп; 4) гендерна рівність стосується осіб обох статей і жінок і чоловіків, та не повинна розглядатися як один із проблемних аспектів участі жінок у сімейних та цивільних правовідносинах; 5) гендерна рівність виступає умовою для соціально-орієнтованого постійного розвитку держави, і водночас проявляється на рівні прав людини;

- запропоновано посилити цивільно-правову відповідальність за порушення гендерної рівності, яка може застосовуватися: 1) по відношенню до одного із учасників сімейних правовідносин (наприклад, одного з подружжя, батька чи мати дитини); 2) по відношенню до інших осіб (наприклад, можливість накладення санкцій та штрафів на суб'єктів, які порушують принцип гендерної рівності і не є учасниками сімейних

правовідносин. Це може включати адміністративні штрафи, скасування ліцензій або інших дозволів, а також призупинення діяльності юридичної особи на певний термін). У зв'язку з чим запропоновано внести зміни та доповнення до ч. 6 ст. 7 СК України та викласти її у наступній редакції: «...6. Жінка та чоловік мають рівні права та обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї. Порушення принципу гендерної рівності є підставою для відшкодування матеріальної та/або моральної шкоди.»;

- доведено, що принцип гендерної рівності подружжя у сімейних відносинах виражає сутність відносин, які регулюються сімейним правом, визначає соціальне призначення та зміст норм сімейного права, що регулюють особисті немайнові правовідносини подружжя і тісно з ними пов'язані майнові правовідносини, виступають основою для вдосконалення сімейного законодавства та досягнення однаковості судової практики;

Удосконалено:

- визначення майнових правовідносин в сімейному праві в частині акцентування уваги на юридичній та гендерній рівності чоловіка та жінки, у зв'язку з чим запропоновано майнові відносини в сім'ї розуміти як відносини, що мають майново-вартісний характер, засновані на юридичній та гендерній рівності чоловіка та жінки щодо належності майна, а також у зв'язку з відповідальністю чоловіка та жінки за зобов'язаннями перед третіми особами;

- висновок про те, що саме на рівні практики Європейського Суду з прав людини первісно визнано, що право на однакове ставлення, зокрема за ознакою гендерної рівності, є одним із основних прав людини;

- теза про те, що юридична природа принципу сімейного права в сфері забезпечення гендерної рівності проявляється у єдності двох аспектів: об'єктивного та суб'єктивного, в частині конкретизації таких випадків;

Дістало подальшого розвитку:

- теза про те, що ключовим у розумінні дотримання гендерної рівності у сімейних відносинах, у частині реалізації особистих немайнових батьківських прав виступає те, що реалізація та здійснення чоловіком та жінкою батьківських прав на засадах рівності, виключно в інтересах дитини, одночасно є обов'язком кожного з батьків, який виконується чоловіком і жінкою у рівному ступені незалежно від перебування в шлюбі;

- теза про те, що однією із засад сімейного законодавства є принцип рівності чоловіка і жінки, який поширюється як на коло питань щодо виховання дітей, на реалізацію особистих немайнових та /або майнових прав подружжя, прав кожного з подружжя під час укладання шлюбу, під час перебування у шлюбних відносинах та під час припинення шлюбу тощо;

- теза про те, що цивільно-правова відповідальність за порушення принципу гендерної рівності в Україні є важливим інструментом для

забезпечення дотримання гендерних прав і заборони дискримінації в частині розширення заходів, які сприятимуть забезпеченню гендерної рівності, серед яких продовження розвитку законодавства, підвищення громадської свідомості та залучення населення до активної підтримки і просування цінностей гендерної рівності в усіх сферах життя тощо;

- теза про те, що принцип гендерної рівності пов'язаний з іншими принципами сімейного права, вирішенням внутрішньо-сімейних питань за взаємною згодою, рівністю прав та обов'язків батьків, які за своєю значимістю рівноцінні з досліджуваним принципом. У зв'язку з чим зроблено висновок, що визначення місця та ролі принципу гендерної рівності серед рівнозначних принципів сімейного права дозволяє досягти однаковості прийняття рішень у правозастосовній практиці.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. Певні результати дослідження здобудуть можливість стати підґрунтям для подальшого вдосконалення концепції правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. При цьому, сформульовані в дослідженні висновки розширюють теоретичні уявлення про нормативно-правове регулювання гендерної рівності та відповідальності, яка настає в разі порушення принципу гендерної рівності в сімейних правовідносинах, і його значення в забезпеченні ефективного захисту прав та інтересів учасників сімейних правовідносин (акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від «5» травня 2025 року);

правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного цивільного законодавства у сфері правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах. При цьому результати проведеного дослідження можуть бути використані при розробці законів і підзаконних актів у даній сфері, можуть бути враховані і використані практичні положення щодо вдосконалення відносин у сфері правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного та сімейного законодавства України в сфері правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах (акти впровадження: Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса) від «30» квітня 2025 року; Київського районного суду м. Одеси від «12» травня 2025 року);

навчальному процесі - при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Сімейне право», «Захист сімейних прав», «Сучасні проблеми цивільного права», «Проблеми цивільного права: теорія і практика», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, навчально-методичних посібників, практикумів, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін (акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від «5» травня 2025 року).

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення дисертації доповідалися на наукових та науково-практичних заходах: міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Приватне право в умовах війни» (м. Одеса, 15 листопада 2022 р.); Всеукраїнському круглому столі «Сучасний стан і перспективи розвитку сімейного права України в умовах адаптації до європейського права» (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених «Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики» (м. Одеса, 02 грудня 20232 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Шерешевські читання: спадкове право в умовах війни» (м. Одеса, 08 грудня 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: актуальні проблеми оновлення цивільного законодавства» (м. Одеса, 25 травня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); круглому столі «Проблеми цивільного права у постпандемічну добу» (м. Одеса, 26 травня 2023 р.); круглому столі «Сімейне право України в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Одеса, 08 квітня 2024 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, та 10 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях та круглому столі.

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації:

1. Шамота О. В. Цивільно-правова відповідальність за порушення принципу гендерної рівності в Україні. *Юридичний вісник*. №2/2023 С. 135-142. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2023.17>
2. Шамота О. В. Актуальні питання захисту суб'єктів сімейних відносин у разі порушення принципу гендерної рівності. *Часопис цивілістики*. 2023. №48. С. 48-53. DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v048.2023.6>
3. Шамота О. В. Особливості забезпечення гендерної рівності при реалізації немайнових прав учасників сімейних правовідносин. *Juris Europensis Scientia*. №2. 2023. С. 25-29. DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2023.5>
4. Шамота О. В. Поняття гендерної рівності та особливості її забезпечення при реалізації майнових прав учасників сімейних відносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2023. №62. С.57-60. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.62.12>
5. Шамота О. В. Забезпечення гендерної рівності в сфері сімейних правовідносин за законодавством деяких зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2023 С. 208-210. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/46>
6. Шамота О. В. Принцип гендерної рівності при визначенні місця проживання дитини. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.)/ за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса. Видавничий дім «Гельветика». 2022. Т. 2. С. 714-716. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19031>
7. Шамота О. В. Окремі питання гендерної рівності у сімейному праві. *Сучасний стан і перспективи розвитку сімейного права України в умовах адаптації до європейського права*: матер. II Всеукр. кругл. столу (Одеса, 25 листоп. 2022 р.) [Електронне видання] / за заг. ред.: д. ю. н., проф. Є. Харитонов, к. ю. н., доц. К. Спасової; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса. 2022. С. 31-33. URL <https://hdl.handle.net/11300/25328>
8. Шамота О. В. До питання забезпечення гендерної рівності в умовах воєнного стану. *Приватне право в умовах війни*: матеріали всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листоп. 2022 р.)/ за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонов, д.ю.н., проф. І. Давидової; НУ «Одеська юридична академія». Одеса. 2022. С. 165-168. URL <https://hdl.handle.net/11300/24733>
9. Шамота О. В. До питання правового регулювання гендерної рівності в Україні. *Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики*: матеріали всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 2

грудня 2022 р.) [Електронне видання] / укл.: В. С. Кучерявенко, А. С. Давтян; за ред.: Н. Д. Маслій, К. І. Спасової ; Рада молодих вчених при Одес. обл. держ. адмін. Одеса. 2022. С. 90-93. URL: <https://hdl.handle.net/11300/25318>

10. Шамота О. В. Окремі питання гендерної рівності у цивільному праві України. *Шерешевські читання: спадкове право в умовах війни*: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 8 грудня, 2022 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонов; НУ «Одеська юридична академія». Одеса. 2022. С. 35-38. URL: <https://hdl.handle.net/11300/25145>

11. Шамота О. В. Окремі питання гендерної рівності у шлюбно-сімейних правовідносинах. *Римське право і сучасність: актуальні проблеми оновлення цивільного законодавства*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 25 травня 2023 р.) [Електронне видання] / упоряд.: І. Давидова, М. Лесняков; за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонova. Одеса. 2023. С. 107-110. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26013>

12. Шамота О. В. Деякі аспекти визначення поняття гендерна рівність за законодавством України. *Проблеми цивільного права у постпандемічну добу*: матер. круг. столу (м. Одеса, 26 травня 2023 р.) [Електронне видання] / укл.: І. В. Давидова, О. В. Шамота; за ред.: Є. О. Харитонova, І. В. Давидової; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса. 2023. С. 82-85 URL: <https://hdl.handle.net/11300/26011>

13. Шамота О. В. Актуальні питання визначення гендерної рівності в шлюбно-сімейних правовідносинах. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т.: матер. Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 трав.2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика». 2023. Т. 2. С. 547-549. <https://hdl.handle.net/11300/25892>

14. Шамота О.В. *Правове забезпечення гендерної рівності у сімейних правовідносинах в умовах пандемії. Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса. 2024. 1000 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28085>; DOI: 10.32837/11300.28085

15. Шамота О.В. Актуальні питання забезпечення гендерної рівності в окремих країнах ЄС. Сімейне право України в контексті євроінтеграційних процесів, (Одеса 8 квітня 2024 р.), Одеса, за заг. ред.: Є. О. Харитонova, О. І. Сафончик. Одеса: Фенікс. 2024. 150 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27845>

Особистий внесок дисертанта. Дисертаційне дослідження є самостійною завершеною науковою роботою, що закладає основи теоретичного осмислення правового забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах, що розширює й поглиблює розуміння поняття гендерної рівності та особливостей її забезпечення при реалізації майнових та/або особистих немайнових прав учасників сімейних правовідносин, особливостей захисту суб'єктів сімейних правовідносин при порушенні принципу гендерної рівності, а також особливостей цивільно-правової

відповідальності за порушення принципу гендерної рівності в сучасних умовах. Сформульовані в роботі положення та теоретичні розробки ґрунтуються на особистому досвіді автора та аналізі наукової літератури.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана сучасною науковою мовою, стиль викладання відповідає прийнятному у науковій літературі й забезпечує легкість та доступність сприйняття наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження

Відповідність дисертації вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Загальний висновок. Враховуючи викладене вважаємо, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Шамоти Олександра Володимировича на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах», відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами від 03.04.2019 р., № 283), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами від 31.05.2019 р. № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 та рекомендується до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

У результаті відкритого голосування учасники засідання фахового семінару в кількості 17 осіб подали голоси «за». Ніхто із учасників фахового семінару не проголосував «проти» рекомендації дисертаційної роботи Шамоти О.В. до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення щодо результатів дисертаційного дослідження Шамоти Олександра Володимировича на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах», представленої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Шамоти Олександра Володимировича на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Шамоти Олександра Володимировича на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

4. Запропонувати Вченій раді Національного університету «Одеська юридична академія» персональний склад разової спеціалізованої вченої ради з правом прийняття до розгляду та проведення публічного захисту дисертації Шамоти Олександра Володимировича на тему: «Правове забезпечення гендерної рівності в сімейних правовідносинах», зокрема:

Голова ради – Давидова Ірина Віталівна, д.ю.н., професорка, професорка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Рецензенти:

Глиняна Катерина Михайлівна - к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Матійко Микола Володимирович - к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Офіційні опоненти:

Булеца Сібілла Богданівна - д.ю.н., професорка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», юридичний факультет;

Анікіна Галина Володимирівна, к.ю.н., доцентка, професорка кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Додаток: на 7 стор. (Відомості про членів спеціалізованої вченої ради для захисту дисертацій)

Головуючий на засіданні:

д.ю.н., професор,

зав. кафедри цивільного права

Євгеній ХАРИТОНОВ